

Sanja Simper

PRILOG DEMOGRAFIJI OPATIJSKE ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE

Sanja Simper, prof.
Gimnazija Eugena Kumičića
Drage Gervaisa 2, HR-51410 Opatija
sanja.dukic.delogu@ri.t-com.hr

UDK 314(=411.16)(497.5Opatija)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 3. 9. 2008.
Prihvaćeno: 18. 2. 2009.

U prilogu se na temelju relevantne povijesne literature i arhivskih izvora utvrdju određena demografska obilježja liburnijske židovske zajednice sa sjedištem vjeroispovjedne općine u Opatiji (Comunità ebraica di Abbazia). Odnose se na razdoblje od nastanka zajednice krajem XIX. st. do priprema za provedbu fašističkoga rasnog popisa stranih i talijanskih Židova početkom kolovoza 1938., kojim su u Kraljevini Italiji postavljeni temelji za primjenu antisemitskih "Odredaba za zaštitu talijanske rase". Tridesetih je godina XX. st., među talijanskim vjeroispovjednim općinama, u apsolutnom smislu, opatijska ulazila u skupinu najmanjih, dok je gustoća njezine populacije u Opatiji višestruko nadilazila nacionalni prosjek, kao i prosjek gradova s najvećim i najstarijim židovskim zajednicama. Izloženi podaci polazište su za procjenu demografske i društveno-gospodarske strukture te učinaka fašističkih i nacističkih antisemitskih progona (1938. – 1945.), zbog kojih se gasi djelatnost lokalne židovske vjeroispovjedne općine, koja u poslijeratnom razdoblju neće biti obnovljena. Nadalje, istraživanje može doprinijeti otkrivanju različitih aspekata unutarnje dinamike razvoja židovske zajednice suvremenoga doba i njezina utjecaja u široj društvenoj zajednici.

Ključne riječi: demografija Židova; antisemitizam; fašizam; XIX.; XX. st.; Abbazia/Opatija; Hrvatska

Uvod

Povijest židovske zajednice na obalnom području istarske Liburnije¹ prvi je fragmentarno rekonstruirao dugogodišnji predsjednik Židovske općine Opatija (Comu-

¹ Opatijsko primorje ili tzv. Liburnija, geografski pojam koji se danas upotrebljava za obalni pojas od uvale Preluk do naselja Zagorje i zaleđe, uvjetno nazvano opatijski kras; područje na kojem se očuvao naziv Liburnija, po Liburnima, ili ilirskom plemenu koje je tu živjelo u pretpovijesno doba. (Nekadašnji teritorij protezao se od Raše do Zrmanje.) (www.geografija.hr, Ivan Zupanc, Gdje je Istra, 9. II. 2004.)

nità israelitica di Abbazia) Bernard Nathan² u izvješću pod nazivom *Die Geschichte der Israelitischen Kultusgemeinde von Opatija* (*Povijest židovske vjeroispovjedne općine u Opatiji*) koje je, koncem veljače 1964., podnio Savezu jevrejskih opština Jugoslavije.³

Uz osvrtnost na poznate početke židovske prisutnosti i stvaranje prvih institucionalnih temelja židovske zajednice u habsburškoj Opatiji krajem XIX. st., Nathan je u središnjem dijelu svojeg izvješća opisao nastanak i djelatnost vjeroispovjedne općine u Opatiji, od njezina službenog utemeljenja 1922. do vremena neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, kada se zbog fašističkih i nacističkih antisemitskih progona (1938. – 1945.) ona gasi, te će njezino područje u pravnome smislu biti priključeno nadležnosti Židovske općine Rijeka.⁴ Izvješće se temelji na sjećanju i os-

² Bernard Nathan (Pecs, 5. XI. 1881. – 1964.), trgovac, potjecao je iz obitelji mađarskih Židova, koji su se 1892., među prvim, doselili u Opatiju. Bio je predsjednik Židovske općine Opatija od 1926. do fašističke internacije u lipnju 1940., koju do 1943. provodi u pokrajini Kampeniji, u koncentracijskom logoru Campagna, okružje Salerno. Uhićenja i deportacije Židova u Opatiji, koje su uslijedile nakon nacističke okupacije u rujnu 1943., izbjegao je tako što se sklonio sa svojom obitelji u sjevernu Italiju, gdje je boravio do kraja Drugoga svjetskog rata. Po oslobođenju se među malobrojnima preživjelim Židovima vratio u Opatiju, gdje je u neposrednom poslijeratnu bezuspješno nastojao obnoviti djelatnost Židovske općine Opatija. (AJIM, Fond Židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte der Israelitischen Kultusgemeinde von Opatija*; Hrvatski državni arhiv u Rijeci (dalje: HR – DARI) – 053, Osobni dosje B. Nathana; opširnije o civilnoj internaciji Židova u: Carlo Spartaco CAPOGRECO, *I campi del duce L'internamento civile nell'Italia fascista (1940 – 1943)*, Torino, 2004.; Klaus VOIGT, "L'internamento degli immigrati e dei profughi ebrei in Italia (1940 – 1943)" *La legislazione antiebraica in Italia e in Europa, Atti del Convegno nel cinquantenario delle leggi razziali*, Rim, 1989., 57. – 78.)

³ Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd (dalje: SJOJ), djelovao je od 1919. kao krovna organizacija jugoslavenskih židovskih općina, kada je u Osijeku na kongresu židovskih općina Kraljevine Jugoslavije osnovan pod imenom Savez jevrejskih vjeroispovjednih općina Jugoslavije (dalje: SJVOJ). Osnovna mu je zadaća bila posredovanje u službenoj komunikaciji između središnjih državnih vlasti i vjeroispovjednih općina. Nakon prekida svoje djelatnosti tijekom Drugoga svjetskog rata, Savez je nastavio s radom u listopadu 1944., te je u sljedećem razdoblju, na cjelokupnom području poslijeratne Jugoslavije, postao pravnim sljednikom brojnih ugašenih židovskih vjeroispovjednih općina, koje se zbog masovnog stradanja svojih pripadnika i velikih materijalnih gubitaka tijekom nacističkih progona za Drugoga svjetskog rata, uslijed objektivnih razloga, više nisu mogle obnoviti; ista je sudbina zadesila i Židovsku općinu Opatija, čije je područje nakon rata bilo uključeno u sastav Jugoslavije. Savez je kao zakoniti sljednik i pravna osoba preuzeo vlasništvo ugašenih općina, te ga u poslijeratnoj obnovi koristio kao temelj obnoviteljskih fondova. Djelovao je do 1991., kada se posljedicom dezintegracijskih procesa raspala SFR Jugoslavija te su na njezinu državnom teritoriju nastale nove nacionalne države, čije su se židovske vjeroispovjedne općine, najprije hrvatske i slovenske, izdvojile iz Saveza. Od 1991. Savez zastupa isključivo srpske židovske općine, još uvijek pod jugoslavenskim imenom sve do 1996., kada se i formalno raspada. (Ari KERKKÄNEN, *Yugoslav Jewry Aspects of Post – World War II and Post – Yugoslav Developments*, Helsinki, 2001., 21., 23., 40. – 42., 112. – 123.; Mustafa IMAMOVIĆ, "Položaj Jevreja u Srbiji i Kraljevini Jugoslaviji", *Sefarad* 92., 65.).

⁴ The Central Archive for the History of the Jewish People - Eventov Archive for Yugoslav Jewry, Jerusalem (dalje: CAHJP – EA), B-234, Pismo predsjednika Židovske općine Rijeka, Josipa Engela, od 4. XI. 1978., Jakiru Eventovu (utemeljitelj Eventov Arhiva i voditelj organizacije *Hitahdut olej Jugoslavija*). U pismu se navodi podatak o gašenju Židovske općine Opatija.

kudnoj arhivskoj dokumentaciji Židovske općine Opatija, preostaloj nakon ratnih pustošenja tijekom kojih je devastirana zgrada njezina sjedišta.⁵ Nathanovo izvješće nije nepoznato kao arhivski izvor, prvi ga je fragmentarno koristio Teodoro Morgani u knjizi *Ebrei di Fiume e di Abbazia (1441. – 1945.)*, u kojoj je, uglavnom na temelju sjećanja, rekonstruirao povijest kvarnerskih židovskih zajednica, od vremena doseljenja prvih Židova do kraja Drugoga svjetskog rata; njegova će knjiga, pa tako i u fragmentima preneseno Nathanovo izvješće, biti nezaobilazno polazište novijoj talijanskoj i hrvatskoj historiografiji u istraživanju povijesnog nastanka i razvoja liburnijske židovske zajednice.⁶ One za sada ne obiluju studijama o nekim specifičnim pitanjima unutarnjega života i pretežno prikazuju događaje u razdoblju tijekom kojega je ta židovska zajednica doživjela tragičnu sudbinu izazvanu antižidovskim fašističkim i nacističkim progonima (1938. – 1945.).⁷

U istraživanju o demografiji opatijske židovske zajednice od kraja XIX. st. do razdoblja uoči fašističkih antisemitskih progona u ljeto 1938. koristit će se različiti

⁵ Izvornik izvješća *Die Geschichte der Israelitischen Kultusgemeinde von Opatija* Bernarda Nathana i preostala arhivska dokumentacija Židovske općine Opatija pohranjeni su u Arhivu Jevrejskog Istorijskog Muzeja (dalje: AJIM), Fond Židovska općina Opatija (Institucija djeluje u sastavu Saveza jevrejskih opština Srbije. Osnovan je 1948. kao muzejska institucija SJOJ – a sa svrhom predstavljanja povijesnih procesa i kulture židovskih zajednica na tlu bivše Jugoslavije. Posjeduje muzejske zbirke koje su nastajale postupno intenzivnim prikupljanjem arhivske građe i eksponata, otkupom i poklonima, iz svih krajeva bivše Jugoslavije).

⁶ Autorici je iz JIM-a u Beogradu ustupljena preslika Nathanova izvješća, stoga je za potrebe ovoga rada izvješće bilo dostupno u integralnom obliku.

⁷ O fašističkom antisemitskom zakonodavstvu i progonima Židova u Kraljevini Italiji (1938. – 1943.) te u vrijeme nacističke okupacije i Talijanske socijalne republike (1943. – 1945.) objavljeni su brojni radovi talijanske historiografije, ovdje izdvajam esencijalnu bibliografiju: Renzo DE FELICE, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*, Torino, 1993.; Michele SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista. Vicende, identità, Persecuzione*, Torino, 2000.; Enzo COLLOTTI, *Il fascismo e gli ebrei. Le leggi razziali in Italia*, Rim, 2003.; Alessandra MINERBI, "La persecuzione degli ebrei in Italia, 1938-1943", *Dalle leggi antiebraiche alla Shoah, Sette anni di storia italiana 1938-1943*, Milano, 2004.; *La menzogna della razza documenti e immagini del razzismo e dell'antisemitismo fascista*, Bologna, 1994.; V. DI PORTO, *Le leggi della vergogna. Norme contro gli ebrei in Italia e Germania*, Firenze, 2000.; Posebno izdanje o fašističkom antisemitskom zakonodavstvu, te administrativnoj normativi, objavljeno o pedesetogodišnjici njegova proglašenja, *La Rassegna Mensile di Israel, 1938: le leggi contro gli ebrei*, vol. LIV, nn. 1-2 (gennaio – agosto 1988), Rim, 1988.; *La legislazione antiebraica in Italia e in Europa*, Atti del Convegno nel cinquantenario delle leggi razziali, Rim, 1989. i dr.

O prilikama na području Istre i Kvarnera, vidi u: Darko DUKOVSKI, *Fašizam u Istri (1918. – 1943.)*, Pula, 1998.; Anton GIRON, "Židovsko pitanje u općini Opatija (1938. – 1945.)", *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 7, HAZU, Rijeka – Zagreb, 2000.; Silva BON, *Le Comunità ebraiche della Provincia italiana dell' Carnaro Fiume e Abbazia (1924 – 1945)*, Rim, 2004.; Sanja DUKIĆ, "Antisemitsko zakonodavstvo u fašističkom školstvu Kvarnerske pokrajine (1938. – 1943.) i utemeljenje škola za učenike 'židovske rase' u Rijeci", "Nastanak i razvoj Židovske općine Opatija", *L'Educazione spezzata. Scuole ebraiche a Trieste e Fiume durante le leggi razziali (1938-1943)*, (gl. ured. Tullia Catalan), Trst, 2006., str. 200. – 206.; 189. – 194.

izvori. Najprije su to izvodi iz statističkih izvješća na temelju popisa različitih državnih i židovskih institucija, s podacima o brojnome stanju Židova u Kraljevini Italiji, koji su bili u optjecaju tijekom prve polovice 1938.⁸; poslužili su kao polazište u prikupljanju obavijesti o židovskoj prisutnosti uoči provedbe rasnoga popisa od 22. kolovoza 1938.⁹ Prilikom korištenja istih, važno je uzeti u obzir da su navedeni popisi provedeni primjenom različitih kriterija u definiciji Židova. Zatim, utvrđivanja su bila utemeljena na različitim definicijama mjesta "pripadnosti" (Židov je mogao biti učlanjen u određenu općinu i imati prijavljeno prebivalište u sasvim drugom području države.)¹⁰ Nadalje, u ovim izvješćima nalazimo uglavnom sumarne bročane vrijednosti za Rijeku i Opatiju te Zadar (u ondašnjoj talijanskoj regiji Venecija Julijska krajina i Zadar). Osim toga, ti podaci ne omogućuju procjenu društveno-gospodarskoga stanja pripadnika opatijske židovske zajednice. Stoga

⁸ Izvodi koji se u radu navode temelje se na popisima: općem austrougarskom od 31. prosinca 1910. (k. k. Statistische Zentralkommission, Österreichische Statistik. Neue Folge. Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910 in den im Reichsrat vertretenen Königreichen und Ländern, Keiserlich – königliche Hof und Staatsdruckerei, I, Heft I, Wien, 1912., str. 50. – 59., 92. – 95.), općem talijanskom od 21. travnja 1931. (Istituto centrale di statistica del Regno d'Italia, VII censimento generale della popolazione 21 aprile 1931 – IX, Roma, 1933-36, III. Fasc. per provincia); zatim, godišnjem izvješću ŽO Opatija, iz siječnja 1932., podnesenom Zajednici talijanskih židovskih općina u Rimu (Unione delle Comunità ebraiche italiane, UCEI). Izvodi su objavljeni u: M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, Tabella 1, 27. – 29. (Statistička izvješća s podacima o broju, nacionalnosti i geografskoj distribuciji Židova Italije u razdoblju 1910. – 1943., prema teritoriju važećih židovskih općina iz tridesetih godina XX. st.).

⁹ Među preliminarim aktima koji su prethodili uvođenju antižidovskih "Odredaba za zaštitu talijanske rase" (Regio Decreto - Legge 17 novembre 1938 - XVI, n. 1728., *Provvedimenti per la difesa della razza italiana*, u: "Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia", br. 264., 19. studenoga 1938.) u Kraljevini Italiji, na kojima se u razdoblju 1938. – 1943. temeljila fašistička restriktivna i diskriminacijska politika prema Židovima, središnje mjesto, u ljeto 1938., zauzima provedba popisa talijanskih i stranih Židova s prebivalištem na teritoriju države, s ciljem utvrđivanja njihova brojčanoga i društveno-ekonomskoga stanja. Popis je, kao podrška započetoj diskriminacijskoj praksi, pružanjem preciznih i sistematičnih obavijesti, trebao pružiti podatke o osobama koje su bile definirane pripadnicima "židovske rase". (Temeljna historiografija o fašističkom rasnom popisu Židova 22. kolovoza 1938.: Michele SARFATTI, "Il censimento degli ebrei del 22 agosto 1938 nel quadro dell'avvio della politica antiebraica di Mussolini", *Italia Judaica, Gli ebrei nell'Italia unita 1870 – 1945*, Atti del convegno internazionale Siena 12. – 16. lipnja 1989., 1993., 359. – 413.; i s t i, *Gli ebrei nell'Italia fascista. Vicende, identità, Persecuzione*, Torino 2000.; Eitan Franco SABATELLO, "Il censimento degli ebrei del 1938 (note metodologiche sulla sua preparazione, la sua realizzazione ed i suoi risultati)", *La rassegna mensile di Israel*, XLII, 1 – 2, Rim, 1976., 25. – 55.; S. DELLA PERGOLA, "Appunti sulla demografia della persecuzione antiebraica in Italia", *La rassegna mensile di Israel*, XLVII, 1 – 6, 120. – 137.; Fabio LEVI, *Il censimento del 22 agosto 1938, L'ebreo in oggetto L'applicazione della normativa antiebraica a Torino 1938 - 1943*, Torino, 1991., 13. – 38.; Silva BON, *Gli ebrei a Trieste 1930 – 1945 Identità, persecuzione, risposte*, 67. – 78., Gorizia, 2000.; Francesca CAVAROCCHI, "Il censimento del 1938 a Firenze, Raza e fascismo La persecuzione contro gli ebrei in Toscana (1938. – 1943.)", vol. I. Saggi, Rim, 1999., 433. – 466.; Lino PARODI, "Gli ebrei di Genova nel 1938. Demografia di una comunità", *La Rassegna Mensile di Israel*, 1938: le leggi contro gli ebrei, (gl. ured. M. Sarfatti), vol. LIV, nn. 1-2 (gennaio – agosto 1988), Rim, 1988., 305. – 333.)

¹⁰ O metodološkim problemima popisa Židova u 2. poglavlju; bilj. 34., 35., 36.

su navedeni brojčani iskazi nadopunjavani i kombinirani s podacima iz dostupnih arhivskih izvora i literature.¹¹ Dio zaključaka izveden je na temelju statističke elaboracije podataka iz evidencije pripadnika Židovske općine Opatija s početka kolovoza 1938.,¹² čiji je prijepis nastao na zahtjev Ministarstva unutarnjih poslova u Rimu, Generalne direkcije za javnu sigurnost (*Ministero dell'Interno La direzione generale della pubblica sicurezza*), od 29. srpnja 1938., u vrijeme pripreme za provedbu rasnoga popisa (Prilog 1a, 1b).¹³ O događaju svjedoči službena korespondencija između Ministarstva i pokrajinskih policijskih i upravnih tijela bivše talijanske Kvarnerske pokrajine (*Provincia di Carnaro*), koja se, uz prijepis evidencije opatijske židovske općine, objavljuje u faksimilu (Prilog 2, 3, 4, 5).

S obzirom na to da je navedeno istraživanje u začetku, rad ne teži cjelovitosti obuhvaćanjem svih aspekata ove problematike, već postavlja obrise buduće razrađene studije.

1.

Jezgra liburnijske židovske zajednice, sastavljena pretežno od doseljenika iz Mađarske, postupno se stvarala krajem XIX. st., kada se intenzivnim ulaganjem bečkoga Društva južnih željeznica (*Südbahn – Gesellschaft*) Opatija ubrzano razvijala u morsko i klimatsko – lječilište.¹⁴ Proces građanske emancipacije Židova u Aus-

¹¹ Istraživanje je provedeno na temelju izvorne arhivske građe (HR – DARI, fondovi: Općina Opatija (472), Općina Lovran (471), Riječka kvestura (053), Riječka prefektura (008), Kotarsko poglavarstvo Volosko (29), Židovska općina Opatija; AJIM, Fond Židovska općina Opatija; CAHJP – EA, fond B 234).

Literatura o opatijskim Židovima: Teodoro MORGANI, *Ebrei di Fiume e di Abbazia (1441. – 1945.)*, Rim, 1979.; Amir MUZUR, *Opatija – Abbazia, itinerari za istraživače i radoznale*, Opatija – Rijeka 2001.; Antun GIRON "Židovsko pitanje u općini Opatija (od 1938. – 1945.)", *Problemi sjevernog Jadrana*, sv. 7, HAZU, Rijeka – Zagreb, 2000.; Silva BON, *Le Comunità ebraiche della Provincia italiana del Carnaro. Fiume e Abbazia (1924 – 1945)*, Rim, 2004.; Sanja DUKIĆ, "Origini e sviluppo della Comunità ebraica di Abbazia", *L'Educazione spezzata. Scuole ebraiche a Trieste e Fiume durante le leggi razziali (1938 – 1943)*, (gl. ur. Tullia Catalan), Trst, 2006., 97. – 116.

¹² HR – DARI – 053, A3, dosje 383, 7. kolovoza 1938.

¹³ HR – DARI – 053, A3, dosje 383, 2. kolovoza 1938.

¹⁴ AJIM, Fond ŽO Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; Cesarsko-kraljevsko privatno Društvo južnih željeznica iz Beča koje od sredine XIX. st. ima koncesiju za građenje i eksploataciju pruga, 1882. otkupljuje u Opatiji Vilu Angiolinu zajedno s parkom te velikim kompleksom gradilišta uz morsku obalu. Taj je događaj označio početak sustavne izgradnje i formiranja Opatije, što je imalo za posljedicu njezino pretvaranje u atraktivno zimovalište i lječilište koje će prema Zemaljskom zakonu o klimatskim lječilištima 1889. biti službeno proglašeno prvim morsko-klimatskim lječilištem na Jadranu (opširnije o nastanku Opatije u: Amir MUZUR, *Kako se stvarala Opatija*, Opatija, 1998.; A. GIRON, "Židovsko pitanje", 143. – 144.).

tro-Ugarskoj, čiji je austrijski dio tada bila Opatija¹⁵, već je bio zaključen zakonskim proglašenjem građanske ravnopravnosti, statusa definitivno zajamčenoga austrijskim temeljnim državnim zakonom od 21. prosinca 1867., kojim su bila uklonjena posljednja ograničenja u državnom i privatno-pravnom položaju Židova. Sljedećih su desetljeća bili proglašeni i drugi zakoni, sve do posljednjega 1890., kojim su bila uređena pitanja o vanjskim pravnim okolnostima židovskih vjerskih zajednica.¹⁶ Navedene su pravne okolnosti zasigurno doprinijele uspješnoj integraciji židovskih doseljenika u opatijskoj društvenoj sredini.

Proces nastanka vjeroispovjedne općine u Opatiji, od organizacije prvih oblika institucionalnoga djelovanja, koji se ustanovljuju pretežno radi zaštite religijskih interesa stalno nastanjenih Židova kao i sve većega broja židovskih posjetitelja, započeo je u područnoj nadležnosti Židovske općine Trst (*Comunità ebraica di Trieste*). Ta je nadležnost pravno regulirana zakonskom odredbom austrijskih vlasti od 21. ožujka 1890. kojom je jurisdikcija Židovske općine Trst bila protegnuta na područje Istre.¹⁷ Tada je početak legalnoga djelovanja opatijske židovske zajednice obilježilo osnivanje Društva za promicanje izraelićanske vjerske općine u Opatiji (*Verein zur Förderung einer israelitischen Kultusgemeinde in Abbazia*), čiji je Statut (*Statuten des Vereines zur Förderung einer israelitischen Kultusgemeinde in Abbazia*) 19. ožujka 1911. potvrdilo Namjesništvo¹⁸ u Trstu.¹⁹ Društvo se pobrinulo za to da se u duhu važećih austrijskih zakona o židovskim vjeroispovjednim općinama uskoro sastavi Statut koji je posredstvom Namjesništva u Trstu odobrilo Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču i u smislu državnog zakona br. 57, od 21. ožujka 1890., *odnosećeg se na uređenje izvanjskih pravnih odnošaja izraelitskih vjerskih društava*, te zakona br. 96 i br.

¹⁵ Opatija će tijekom habsburškoga razdoblja biti dio Krunovine Austro-ilirsko primorje (Das österreichisch – illyrische Küstenland) – poznatije kao Primorje, Küstenland ili Litorale – koja se sastojala od grada Trsta i njegova teritorija, grofovija Gorice i Gradiške te Markgrofovije Istre s kvarnerskim otocima. U pogledu zemaljske i upravne pripadnosti, prema austrijskom pokrajinskom zakonu od 23. studenoga 1868., bit će sastavni dio Općine Volosko koja 1910. mijenja ime u Općina Volosko – Opatija. Općina je bila podređena Kotarskom poglavarstvu Volosko, odgovornom političkim i upravnim tijelima Markgrofovije Istre. Ovakav će se sustav s modifikacijama za Prvoga svjetskog rata zadržati do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. (Boris ZAKOŠEK, *Povijest opatijske vlasti*, Opatija, 2006., 10. – 13.)

¹⁶ Mirjana GROSS, "Židovi u Habsburškoj Monarhiji u XIX. st.", *Gordogan*, god. 9., br. 23. – 24., Zagreb, 1987., 26. – 27.

¹⁷ Tullia CATALAN, *La Comunità ebraica di Trieste (1781 – 1914). Politica, società e cultura*, Trst, 2000., 180.; bilj. 38.

¹⁸ K. K. Statthalterei – Präsidium, Luogotenenza, sa sjedištem u Trstu, od 1850. najviše upravno tijelo Primorja na čelu s namjesnikom (Statthalter, Luogotenente). (B. ZAKOŠEK, *Povijest opatijske vlasti*, 10. – 13.)

¹⁹ AJIM, Fond ŽO Opatija, fasc. 1, *Statuten des Vereines zur Förderung einer israelitischen Kultusgemeinde in Abbazia*, ovjera Namjesništva, 19. ožujka 1911.

9, 17. lipnja 1914. izdalo Naredbu (br. 2896) o izdvajanju područja političkoga kotara Volosko – Opatija iz okružja židovske vjeroispovjedne općine u Trstu, te za ovo područje, o utemeljenju *nove izraelitske vjerske općine u Primorju*, sa sjedištem u Opatiji; Naredba je stupila na snagu 1. siječnja 1915.²⁰

Uskoro je uslijedio poziv c. k. Kotarskoga poglavarstva Volosko da se provedu izbori za upravne organe novostvorene opatijske židovske vjeroispovjedne općine²¹, međutim oni će zbog Prvoga svjetskog rata i odsutnosti znatnoga broja muških pripadnika zajednice biti odgođeni do njegova završetka.²² U međuvremenu su, nakon sloma i raspada Austro-Ugarske 1918., liburnijsko područje zaposjele talijanske vojne snage, a 1920. ono će i formalno biti pripojeno Kraljevini Italiji. Nakon aneksije Rijeke Kraljevini Italiji 1924., liburnijske su općine postale sastavni dio novostvorene Kvarnerske pokrajine.²³ Većina je Židova u tadašnjim liburnijskim općinama prihvatila talijansko državljanstvo i zadržala svoj društveni status.²⁴ Konačno se, krajem 1922., zajednica stvarno izdvaja i time osamostaljuje od tršćanske vjeroispovjedne općine; dekretom br. IV Culto 44806/2637 od 12. prosinca 1922., Prefektura Julijske krajine (*Venezia Giulia*) u Trstu potvrdila je Statut nove Židovske općine Opatija, sa sjedištem u Opatiji, za područje političkog kotara Volosko.²⁵ Time je bila utemeljena Židovska općina Opatija, kao najmlađa i, prema riječima Bernarda Nathana, najmanja u Kraljevini Italiji.²⁶ U veljači 1923. provedeni su izbori za upravne organe i tom je prilikom za predsjednika bio izabran Mihael A. Sternbach, a za dopredsjednika Bernard Nathan, koji je 1926. nakon Sternbachova iseljenja u Poljsku preuzeo funkciju predsjednika.²⁷

²⁰ HR – DARI – 29, opći spis 67/14.

²¹ AJIM, Fond ŽO Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; fasc. 1, Kult. 77/8-13, 24. XI. 1914., Kult. 77/9-13, 3. XII. 1914.

²² AJIM, Fond ŽO Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*.

²³ Liburnijske je općine nakon sloma i raspada Austro-Ugarske Monarhije krajem 1918. okupirala Kraljevina Italija, a na temelju Rapalskog ugovora iz 1920. područje je postalo sastavnim dijelom talijanskoga državnog teritorija; nakon aneksije Rijeke Kraljevini Italiji na temelju Rimskih ugovora 1924., liburnijske su općine izdvojene iz Istarske provincije na temelju Kr. dekreta br. 213 od 22. veljače 1924. i zajedno sa sjevernim dijelom Istre i Rijekom postale sastavni dio novostvorene Kvarnerske pokrajine (*Provincia del Carnaro*) s prefekturom u Rijeci (*Regia Prefettura di Fiume*). (Antun GIRON, *Zapadna Hrvatska u Drugom svjetskom ratu*, Rijeka, 2004., 19. – 20.)

²⁴ A. GIRON, "Židovsko pitanje", 144.

²⁵ AJIM, Fond ŽO Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; fasc. 2, *Statuti della comunità israelitica di Abbazia*; HR – DARI – 008; I – 11- 7/b Comunità israelitica e unione israelitica ortodossa di Abbazia/1934 – 1942/, br. 3803/28.

²⁶ AJIM, Fond Židovska općina Opatija, fasc. 1., B. Nathan, *Die Geschichte*.

²⁷ AJIM, Fond Židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; Mihael A. Sternbach, opatijski ljekarnik i prvi predsjednik ŽO Opatija, poljski Židov porijeklom iz Przemysla u Galiciji, otac

Politika prema nekatoličkim kultovima postupno će se zaoštavati nakon Mussolinijeva uspona na vlast u Kraljevini Italiji 1922., a osobito uvođenjem diktature i izgradnjom totalitarnoga sustava od sredine dvadesetih godina XX. st. Te su promjene započele uvođenjem vjerske neravnopravnosti koju su utvrdili Lateranski sporazumi 1929.²⁸; zatim slijedom jedinstvenoga zakonodavstva 1930. i 1931. o novom uređenju židovskih općina Kraljevine Italije, kojim je povećana državna ingerencija u religijskom i administrativnom životu židovskih vjeroispovjednih općina, te su one bile pravno preustrojene i podvrgnute kontroli Zajednice židovskih općina Italije u Rimu (*l'Unione delle Comunità israelitiche italiane di Roma*, dalje: *UCII*), koja je i sama bila pod nadzorom fašističke vlasti.²⁹ Od tada će ova organizacija službeno predstavljati Židove pred vladom za sve što općenito predstavlja židovske interese. Tada je i u Opatiji bila raspuštena postojeća općinska uprava, a Nathan je imenovan vladinim povjerenikom sa zadatkom da pripremi zakonom predviđene izbore za novo općinsko rukovodstvo.³⁰ Na sjednici održanoj 4. srpnja 1932. novo rukovodstvo izabralo ga je za predsjednika, što su vlasti naknadno potvrdile.³¹ Potom će Židovska općina Opatija u talijanskoj regiji Julijska krajina i Zadar biti uvrštena u popis "priznatih općina" među 25 u Kraljevini Italiji.³²

U prvoj polovici tridesetih godina prošloga stoljeća opatijska židovska općina uspjela je sačuvati svoju upravnu samostalnost u odnosu na veću židovsku općinu u glavnome gradu pokrajine, u Rijeci, što je, između ostaloga, bilo važno i zbog opatijskih turističkih potreba; iz istog je razloga vođeno i bogoslužje na njemačkom jeziku, po čemu je ta židovska općina bila iznimka u Kraljevini.

uglednog američkog znanstvenika dr. Lea H. Sternbacha (Opatija, 1908. – Nutley, New Jersey, 2005.), najpoznatijeg kao izumitelja lijeka *Valium*. Godine 1926. obitelj Mihaela A. Sternbacha, nakon promijenjenih političkih i društveno-gospodarskih prilika nakon Prvog svjetskog rata uspostavom talijanske uprave u Opatiji, odlučila je emigrirati u Poljsku. (Sanja SIMPER, "Dr. Leo H. Sternbach's childhood in Opatija", *AMHA Acta Medico - Historica Adriatica* 2007; 5(1), Rijeka, 2007., 91. – 103.).

²⁸ M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 53. – 102.

²⁹ R. d. 30 ottobre 1930 n. 1731, *Norme sulle Comunità israelitiche e sulla Unione delle Comunità medesime*, zajedno s: R. d. 24 settembre 1931 n. 1279 i R. d. 19 novembre 1931 n. 1561, *Regolamento per l'applicazione del regio decreto 30 ottobre 1930*, čine jedinstveni zakon o organizaciji talijanskih židovskih općina (M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 53. - 68.).

³⁰ AJIM, Fond Židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; A. GIRON, Židovsko pitanje, 145., bilj. 14.

³¹ HR – DARI – JU-39, serija A 3/c, dosije 383.; AJIM, Fond Židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*.

³² U Kraljevini Italiji, prema jedinstvenom zakonodavstvu iz 1930./31. o ustrojstvu "priznatih" židovskih općina na teritoriju države, bilo je ustrojeno 25 židovskih vjeroispovjednih općina (R. DE FELICE, *Storia degli ebrei*, 104. – 105.; M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 73.; i s t i, *Il censimento degli ebrei del 22 agosto*, 364.).

2.

Pri utvrđivanju brojnoga stanja, zadatku koji prethodi svakom istraživanju unutarnje dinamike razvoja konkretne židovske zajednice u suvremeno doba, nailazi se na značajne metodološke poteškoće, osobito zbog primjene različitih kriterija u definiciji pojma Židov. U vremenu nakon procesa građanske i političke emancipacije Židova u srednjoj i zapadnoj Europi, zaključenih tijekom druge polovice XIX. st., te ostvarene integracije, otvorila su se vrata asimilacijskim procesima koji će inicirati duboku transformaciju židovskoga identiteta, što će otežati definiciju i učiniti je neizvjesnom. Stoga će se u primjeni najčešće napuštati sigurno najtočnija definicija prema tzv. *halahičkim propisima*³³, i umjesto nje će se koristiti drugi kriteriji, obično manje obuhvatni, ali djelotvorniji: smatra se Židovom onaj tko izjavi da pripada židovskom kultu (vjerski kriterij), tko je u članjen u židovsku udrugu ili organizaciju (organizacijski kriterij), tko se prepoznaje unutar etničke grupe (etnički kriterij), tko pripada tradicionalnoj židovskoj obitelji (onomastički kriterij), itd., a da se kriteriji pri tome ne isključuju.³⁴ Krajem tridesetih godina XX. st. rabio se i rasni kriterij, primjenjivale su ga vlasti europskih država koje su uvele antisemitsko zakonodavstvo. Temeljit će se na biološkom konceptu, a obuhvatit će sve one osobe koje su neovisno o vlastitom identitetu ili vjerskom uvjerenju imale židovske pretke ili koji su to bili (prije preobraćenja).

Stoga upotreba različitih kriterija pri identifikaciji Židova u provedbi različitih popisa rezultira varijabilnošću njihova broja, što u konačnici može otežati analizu, interpretaciju i usporedbu rezultata popisa,³⁵ odnosno dovesti u pitanje njihovu vjerodostojnost.

³³ Halahički propisi, od hebr. *halaha* (put, vjersko i čudoredno ponašanje), u rabinskoj predaji vjerski normativni propisi, potom ukupni vjerski i pravni sustav židovstva. Iz nje proizlazi 248 zapovijedi i 365 zabrana, tj. propisa, tiču se bogoštovlja, prehrane, higijene, blagdana, civilnog prava. ("Halahički propisi", *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002., 313.). Prema *halahi*, Židov je osoba rođena od majke Židovke ili osoba koja je prešla na židovsku vjeru. Ako je u mješovitom braku majka Židovka, njezina su djeca Židovi, no ako je samo otac Židov, djeca se, ako žele biti Židovi, prema *halahi*, moraju preobratiti u židovstvo. (Rabin Kotel DA – DON, *Židovstvo: život, teologija i filozofija*, Zagreb, 2004., 564. – 565.).

³⁴ Lino PARODI, "Gli ebrei di Genova nel 1938. Demografia di una comunità", *La Rassegna Mensile di Israel*, 1938: *le leggi contro gli ebrei*, (gl. ured. M. Sarfattia), vol. LIV, nn. 1-2 (gennaio – agosto 1988), Rim, 1988., 306.

³⁵ Tako popisi talijanskih židovskih općina daju isključivo broj upisanih u općine; također, ne izdvajaju talijanske Židove od Židova stranaca s prebivalištem u Italiji. Nadalje, opći popisi stanovništva (npr. austrougarski popis 1910.; talijanski popis 1931.) daju broj onih osoba koje su se dobrovoljno izjasnile da ispovijedaju židovsku religiju, međutim ostaje nepoznato koliki je broj Židova koji ne prakticiraju religiju ili onih koji se iz nekog razloga uopće ne žele deklarirati Židovima. Konačno, fašistički rasni popis 1938. utvrđuje sve one osobe koje neovisno o vlastitom identitetu ili vjerskom uvjerenju imaju barem jednog roditelja Židova ili koji je to bio. (R. DE FELICE, *Storia degli ebrei italiani sotto il fascismo*, 5. – 6.)

Spomenuti društveni procesi nesumnjivo su ostavili trag i na opatijskom židovstvu, stoga je pitanje demografije te zajednice potrebno sagledavati u svjetlu navedenih metodoloških problema.

Broj se židovskih doseljenika u Opatiju od vremena nastanka zajednice krajem XIX. st. postupno povećavao. Međutim, tijekom druge polovice tridesetih godina XX. st., kada zajednica dostiže svoj maksimalni razvoj, broj pripadnika vjeroispovjedne općine neće prijeći 300 osoba, te je s još nekim talijanskim židovskim općinama u istom razdoblju ulazila u skupinu najmanjih. No istovremeno je, u usporedbi s prikazima u nekim drugim talijanskim gradovima, židovska populacija Opatije u ukupnom stanovništvu činila vrlo visok postotak, o čemu će kasnije biti više riječi.

Do kraja XIX. st. u Opatiji je stalno prebivalište imalo 60 – 70 Židova.³⁶ Oni su, prema procjeni jednoga suvremenika, početkom XX. st. imali vodeću ulogu u poslovnom životu grada, kao poduzetnici, hotelijeri, liječnici i vlasnici prvih sanatorija.³⁷

Židovska imigracija nastavit će se tijekom prvih desetljeća XX. st. Prema austrougarskom općem popisu stanovništva od 31. prosinca 1910., na području Rijeke i Opatije evidentirano je ukupno 2.149 osoba koje su se izjasnile da ispovijedaju židovsku vjeru.³⁸ Za isto razdoblje raspoložemo podacima o stanovništvu sa stalnim prebivalištem u "lječilišnom okrugu Opatija"³⁹, koji su vjerojatno utemeljeni na rezultatima općega popisa; objavljuju ih 1910. *Lječilišne i kupališne novine austrijske Rivijere* (*Kur und Bade-Zeitung der Österreichisches Riviera*)⁴⁰, iz kojih doznajemo da su na

³⁶ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*.

³⁷ Alex BAENNINGER, *Good Chemistry, The Life and Legacy of Valium Inventor Leo Sternbach*, New York, 2000., 12.

³⁸ M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 28. – 29.; Prema nekim mađarskim izvorima, ukupna je populacije Rijeke 1910. iznosila 49.722 stanovnika, od čega je 1.696 osoba židovske vjere. (Podatak je objavljen u *Révai Nagy Lexikon*, Budimpešta, 1913., 555., a prenosi ga T. MORGANI, *Ebrei di Fiume e di Abbazia (1441 – 1945)*, Rim, 1979., 55.). Podatak iz mađarskih izvora koristi i Michele Sarfatti, nadopunjavajući ga podacima iz navedenih statističkih izvještaja državnih i židovskih institucija 1910. – 1943. Nadalje, uspoređuje ga podacima na razini srednjeevropskih talijanskih gradova u istome razdoblju, te zaključuje da je upravo u Rijeci židovska prisutnost najzastupljenija s 3,4%; u Italiji slijede Mantova (2,3%) i Ancona (1,7%). (M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 41.)

³⁹ Područje lječilišta u Opatiji (Circondario di cura di Abbazia), prema Pravilniku Lječilišta Opatija (Regolamento di cura per il circondario di cura di Abbazia) od 13. siječnja 1890., obuhvaćalo je katastarske općine Volosko i Opatiju te dijelove katastarske općine Veprinac. Protezalo se od Voloskog do Ike, a u planinu jedan kilometar od obale. (Ivan BLAŽEVIĆ, *Povijest turizma Istre i Kvarnera*, Rijeka, 1987., 73.)

⁴⁰ *Kur und Bade-Zeitung der Österreichisches Riviera*, 6. Jahrg. Nr 10, Abbazia, 1911. (u: Ivan BLAŽEVIĆ, *Povijest turizma*, 270.).

navedenom području prebivale 352 osobe židovske vjere.⁴¹ Na osnovu navedenoga, primjetan je znatan porast, vjerojatno uzrokovan povoljnim gospodarskim razvojem područja do početka Prvoga svjetskog rata.

Prvi svjetski rat i promjena državno-pravnog okvira uključenjem kvarnerskoga područja u Kraljevinu Italiju uzrokovat će pogoršanje ekonomskih prilika. Međutim, Liburnijska će rivijera dvadesetih godina XX. st. i dalje biti atraktivno odredište brojnih turista, osobito mađarskih i austrijskih, među kojima je uočljiva prisutnost velikoga broja Židova. Prema sjećanju B. Nathana, među njima je krajem dvadesetih godina bilo najmanje 50% Židova.⁴² Dio njih privremeno će se ili trajno naseliti te aktivno uklopiti u život opatijske židovske populacije.⁴³ Opatijsku vjeroispovjednu općinu 1926. čini već oko 60 obitelji, odnosno otprilike 180 osoba.⁴⁴

Brojčano se stanje opatijske židovske općine i u sljedećim godinama održalo nepromijenjeno, sudeći prema izvješću Carla Morpurga, uglednoga člana tršćanske židovske općine, iz prosinca 1930.⁴⁵ Izvješće se temelji na izvorima iz opatijske židovske općine. Iz njega se doznaje podatak da židovsku populaciju u to vrijeme čini 40 djece (više od 20% ukupne židovske populacije), za koju je pri općini organizirana škola za vjersku poduku.⁴⁶ Taj nas podatak navodi na zaključak da je početkom tridesetih godina prošloga stoljeća, zbog tako visokoga udjela djece u ukupnoj židovskoj populaciji, s obzirom na starosnu dob, ona sastavljena od mlađih ljudi. Tek ponešto doznajemo o njihovu društvenom i imovnom stanju, npr. da su neki članovi Općine bili vlasnici velikih opatijskih sanatorija i hotela; najuglednije su trgovine bile u rukama Židova, a većina su bili i vlasnici kuća.⁴⁷

Sljedećim, općim popisom u Kraljevini Italiji, u travnju 1931. utvrđivala se i vjerska pripadnost stanovništva.⁴⁸ Popisom je na području bivše talijanske Kvarnerske pokrajine utvrđeno ukupno 1.869 osoba židovske vjere; od toga je 39 osoba s

⁴¹ U navodu se iskazuje broj osoba židovske vjere na području, a ne pripadnika Židovske vjeroispovjedne općine u Opatiji.

⁴² AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*.

⁴³ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*.

⁴⁴ S. BON, *Le Comunità ebraiche della Provincia italiana*, 32.

⁴⁵ Isto, 47.

⁴⁶ Elaboracija autorice.

⁴⁷ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; (o istaknutim Židovima u Opatiji u: A. MUZUR, *Opatija – Abbazia, itinerari*, 2001.).

⁴⁸ Središnji statistički institut Kraljevine Italije, VII. opći popis stanovništva Kraljevine 21. travnja 1931. (Istituto centrale di statistica del Regno d'Italia, VII Censimento generale della popolazione del Regno 21 aprile 1931). Ovaj je opći popis stanovništva u Kraljevini Italiji izvanredno uključivao obavezno vjersko izjašnjavanje (M. SARFATTI, *Il censimento*, 362.).

prebivalištem u Općini Lovran (0,97% stanovništva), odnosno 12 talijanskih i 27 stranih državljana;⁴⁹ ne raspoložemo podacima iz popisa o broju osoba židovske vjere u Općini Opatija. Tim su popisom iz 1931. fašističke vlasti naumile doznati ukupni broj pripadnika svih nekatoličkih manjina u Italiji. Već je rečeno da su zakoni o novom uređenju židovskih općina iz 1930. i 1931. povećali državnu ingerenciju u religijskom i administrativnom životu općina. Novim je zakonima također bilo propisano da pojedinoj židovskoj općini pravno pripadaju svi Židovi s prebivalištem na teritoriju njezine nadležnosti, odnosno svi su morali biti učlanjeni u židovsku općinu te, ovisno o svojim prihodima, sudjelovati doprinosom u općinskoj blagajni; nadalje, općine su bile obavezne voditi evidencije židovske populacije na svojem području.⁵⁰

Te su odredbe osigurale redovitije vođenje i ažuriranje podataka o židovskoj populaciji u Kraljevini Italiji. Tako za 1931. godinu raspoložemo podacima o broju učlanjenih u opatijsku židovsku općinu, koje je popisao vladin povjerenik u opatijskoj općini B. Nathan. Vjerojatno se na istim rezultatima temeljio i izvještaj UCII o broju Židova upisanih 1932. u pojedine talijanske vjeroispovjedne općine.⁵¹ Nathan je popisom utvrdio 65 doprinosnika, ukupno 225 pripadnika Općine⁵²; proizlazi da 1931. oni u stanovništvu Općine Opatija – Volosko⁵³, gdje je živjela većina Židova lokalne vjeroispovjedne općine, čine oko 4,4%.⁵⁴ Usporedimo li lokalne podatke s onima za Kraljevinu Italiju, koji u istome razdoblju iznose oko 0,1%, uočava se znatno veća koncentracija Židova na području Općine Opatija – Volosko.⁵⁵ Nadalje, Nathan

⁴⁹ HR – DARI - 471; 1918. – 1945., kat. XII, Censimento popolazione 1931 – 1939, raz. 1 – 3, 1921 – 1945), VII. *Censimento generale della popolazione del Regno*, Comune di Laurana; Navedeni je postotak židovske populacije u Općini Lovran 1931. rezultat elaboracije autorice. (Tijekom općeg popisa iz travnja 1931. u Općini Lovran utvrđeno je ukupno 4.015 stanovnika.)

⁵⁰ Bilj. 29.; M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 53. – 68.

⁵¹ S obzirom na to da se podaci iz izvještaja podudaraju, autorica pretpostavlja da je izvještaj UCII iz 1932. nastao na temelju Nathanova popisa iz 1931. (M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 28. – 29.).

⁵² S. BON, *Le Comunità ebraiche della Provincia italiana del Carnaro*, 48.

⁵³ Popisom od 21. travnja 1931., prema iskazu opatijskoga općinskog načelnika, utvrđeno je 5.085 stanovnika sa stalnim prebivalištem u Općini Volosko – Opatija (HR – DARI – 472; 3. 3. 5 Demografska kretanja 1921. – 1942.; Numero della popolazione, br. 2067/31, 15. lipnja 1931.).

⁵⁴ Elaboracija je autorice teksta, na temelju službenih i židovskih izvora o brojnosti Židova 1931. u Opatiji. Do približnoga je rezultata došao M. Sarfatti podcrtavajući brojnu i šaroliku židovsku prisutnost 1931. u Opatiji, za koju kaže i da je nije moguće precizno utvrditi; procjenjuje da se kretala oko 4% u ukupnom stanovništvu. M. Sarfatti donosi procjenu i za grad Rijeku, te utvrđuje oko 2,1% Židova u ukupnom stanovništvu; uzevši u obzir srednje velike talijanske gradove 1931., zaključuje da je najviši postotak židovske prisutnosti imala upravo Rijeka, potom slijede Mantova (1,1%) i Ancona (0,9%) (Opširnije o ovim podacima u: M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, bilj. 35, 41. – 42.); Rijeka te godine ima nešto više od 53.000 stanovnika, prema: *Bollettino Statistico del Comune di Fiume*, Rijeka, 1931., 3.

⁵⁵ M. SARFATTI, *Gli ebrei nell'Italia fascista*, 40. – 42.; Npr. prema općem popisu 1931., gradovi s najve-

je popisom razlučio strane državljane od talijanska državljanina, utvrdivši čak 128 stranih (56,9%), odnosno 122 talijanska državljanina (54,2%). Popisom potvrđena velika prisutnost Židova stranaca u opatijskom području trajno je obilježje opatijske zajednice, slično kao i riječke, zbog čega će prevladavajući dio njihovih pripadnika snositi posljedice tijekom fašističkih antižidovskih progona.⁵⁶ Ta se znatna prisutnost stranaca objašnjava useljavanjem Židova u Kraljevinu Italiju nakon Prvog svjetskog rata, među kojima su najbrojniji bili oni porijeklom iz istočnoeuropskih zemalja,⁵⁷ a zatim i prisutnošću izbjeglica, koji su zbog nacističke antisemitske politike u razdoblju nakon Hitlerova uspona na vlast u Njemačkoj 1933. i donošenja Nürnberških zakona 1935. bili prisiljeni napustiti Njemačku, potom Austriju, Čehoslovačku i Poljsku, a nakon travnja 1941. i područje tzv. Nezavisne Države Hrvatske; njihov je znatan priljev zabilježen u Italiji tijekom spomenutoga razdoblja.⁵⁸ Takva situacija nimalo ne začuđuje ako se poznaju prilike u fašističkoj Italiji, čije su vlasti do preokreta u vanjskoj politici nakon Etiopskoga rata i učvršćenja talijansko-njemačkoga savezništva 1935./1936. dopuštale izbjeglicama da se skлоне u Italiju.⁵⁹ Situacija će se promijeniti nakon aneksije Austrije njemačkom Reichu u proljeće 1938., zbog straha od masovnog priljeva austrijskih izbjeglica. Tada su fašističke vlasti uvele zabranu slobodnom ulasku izbjeglica, izuzev u slučaju tranzita. No i tada će, zbog

ćom gustoćom Židova u ukupnom stanovništvu jesu: Rim (grad s najvećom židovskom zajednicom u Italiji) (1,1%), Trst (1,9%) i Livorno (1,3%).

⁵⁶ Prvi su koraci fašističkoga režima Kraljevine Italije u tom pravcu uslijedili već početkom rujna 1938., objavljivanjem posebnog zakonskog dekreta o "Židovima strancima" ("ebrei stranieri") (Regio Decreto – Legge 7 settembre 1938 – XVI, n. 1381., *Provvedimenti nei confronti degli ebrei stranieri*, u "Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia", br. 208., od 12. rujna 1938.); prema tim se odredbama svim Židovima strancima, a prema važećoj fašističkoj zakonskoj normativi to su bili svi oni koji su se na teritorij Kraljevine Italije uselili nakon 1. siječnja 1919., oduzima pravo prebivališta u Kraljevini i prijeti izgonom ako ne napuste teritorij države u roku od šest mjeseci od objave dekreta, odnosno najkasnije do 12. ožujka 1939. Od odredaba su bili izuzete osobe s navršenom 65. godinom života i one u braku s Talijanima. Također, dekretom je bio predviđen opoziv talijanskoga državljanstva Židovima koji su ga ishodili nakon 1918., kojim su stjecali status apolita, te su bili dužni napustiti zemlju unutar spomenutoga zakonskoga roka.

⁵⁷ Opširnije o društvenom i pravnom položaju Židova u istočnoj Europi između dva rata, u: Ezra MENDELSON, "Gli ebrei dell'Europa orientale tra le due guerre mondiali", *La Legislazione antiebraica in Italia e in Europa*, Atti del convegno nel cinquantenario delle leggi razziali, Rim, 1989., 343. – 353.; Hannah ARENDT, *Eichmann u Jeruzalemu*, Zagreb, 2002., 170; 177. – 180.; 181. – 182.; Ivo GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Zagreb, 2001., 7. – 8.

⁵⁸ O priljevu i položaju židovskih useljenika i izbjeglica u Kraljevini Italiji, osobito nakon njezina ulaska u Drugi svjetski rat u ljeto 1940. i uvođenja odredbe o internaciji za Židove strance, detaljnije u: K. VOIGT, *L'internamento degli immigrati e dei profughi*, 57. – 78.

⁵⁹ Meir MICHAELIS, *Mussolini e la questione ebraica*, 1982., 95. – 113.; 416. – 422.; E. COLOTTI, *Il fascismo*, 58. – 59.; George L. MOSSE, *Il razzismo in Europa, dalle origini all'olocausto*, Rim – Bari, 2005., 214. – 216.; A. GIRON, *Zapadna Hrvatska*, 11. – 12.; Klaus VOIGT, "L'internamento degli immigrati", 57. – 59.

moćnosti dobivanja posebne turističke vize, uz koju je bio dopušten boravak u državi do šest mjeseci, izbjeglice i dalje pritjecati, čak i nakon zakonskoga dekreta o "Židovima strancima"⁶⁰. Taj zakonski dekret nije nikada bio striktno primijenjen, u smislu pokretanja masovnog izгона Židova iz zemlje nakon isteka zakonom utvrđenoga roka. Međutim, njegovo će objavljivanje potaknuti iseljavanje brojnih Židova, osobito useljenika i izbjeglica.

U Opatiji je tada zabilježen ne samo dolazak, nego i trajno naseljavanje, većega broja Židova, osobito onih iz Njemačke i Austrije.⁶¹ Tako je u razdoblju od 1935. do 1938. zabilježen dolazak 17 njemačkih židovskih obitelji s 38 članova.⁶² Među njima je bilo imućnih obitelji, ali i onih koje su došle bez ikakvih sredstava, te su ih članovi Općine materijalno pomagali donacijama.⁶³ Osim skromnom pomoći u novcu, mnogim se izbjeglicama pomoglo i preporukom voditelju Palestinskog ureda u Trstu (*L'Ufficio palestinese di Trieste*) Carlu Morpurgu za smještaj i prehranu na duže vrijeme u njihovu domu, gdje im se pružala pomoć.⁶⁴ Kasnije je ta karitativna djelatnost opatijske židovske općine vođena u suradnji s *Izaslanstvom za pomoć židovskim iseljenicima* (*Delegazione per l'assistenza agli ebrei emigranti, DELASEM*) iz Genove.⁶⁵ Ne znamo koliki će ih se broj trajno zadržati u Opatiji.

Kako općinski matični uredi nisu bili zaduženi voditi evidenciju o vjeroispovijedi novopridošlih useljenika, već su raspolagali samo zastarjelim podacima o osobama židovske vjere na temelju općega popisa iz 1931., Generalna direkcija javne

⁶⁰ Bilj. 56.

⁶¹ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; istraživanje židovske imigracije iz istočnoeuropskih zemalja i priljeva izbjeglica pred nacističkim antisemitizmom od sredine tridesetih godina XX. st. koji su tražili sklonište na području pod talijanskom upravom, za područje bivše talijanske Kvarnerske pokrajine, još nisu izvršena.

⁶² A. GIRON, "Židovsko pitanje u općini Opatija (od 1938. – 1945.)", 145.

⁶³ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*.

⁶⁴ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; Palestinski ured u Trstu (*L'Ufficio palestinese di Trieste*) organizacija je utemeljena nakon Prvog svjetskog rata pod pokroviteljstvom tršćanskih cionista (*Circolo sionista*). Njezina je svrha bila prihvat i pomaganje židovskih izbjeglica, koji su od kraja XIX. st. preko tršćanske luke bježali pred pogromima i bijedom iz istočne Europe i Rusije te se masovno iseljavali u SAD i Palestinu. Ista je aktivnost nastavljena i u vrijeme dolaska brojnih njemačkih židovskih izbjeglica, nakon Hitlerova uspona na vlast u Njemačkoj 1933. (detaljnije o temi u: Tullia CATALAN, "L'emigrazione ebraica in Palestina attraverso il porto di Trieste (1908 – 1938)", *Qualestoria*, god. XIX., br. 2/3, Trst, kolovoz – prosinac 1991., 58. – 108.).

⁶⁵ AJIM, Fond židovska općina Opatija, fasc. 1, B. Nathan, *Die Geschichte*; *Delegazione per l'assistenza agli ebrei emigranti (DELASEM)* iz Genove. Ta je organizacija u razdoblju od 1939. do pada režima 1943. uz odobrenje fašističkih vlasti te podršku međunarodnih židovskih organizacija pomagala interniranje Židove u Italiji kao i židovske izbjeglice koji su se iz Italije nastojali iseliti prema prekomorskim zemljama (detaljnije o organizaciji u: C. S. CAPOGRECO, *I campi del duce L'internamento civile nell'Italia fascista (1940 – 1943)*, 2004., Torino).

sigurnosti (*La Direzione generale della pubblica sicurezza*, dalje: DGPS) Ministarstva unutarnjih poslova u Rimu, s pretpostavkom da se brojčano stanje židovske populacije u zemlji znatno promijenilo, tijekom pripreme faze za provedbu popisa Židova od 22. kolovoza 1938., odlučuje provesti utvrđivanje aktualnoga stanja u svakoj pojedinoj vjeroispovjednoj općini.⁶⁶

Zamjenik šefa policije Carmine Senise u ime ministra unutarnjih poslova Guida Buffarinija Guidija 29. srpnja 1938. brzojavnom je okružnicom, posredstvom pokrajinskih prefekata, koji su na svojem teritoriju imali sjedište židovske općine, zatražio na uvid od njihovih predsjednika evidencije židovske populacije i ažurirane popise osoba s izjavama koje se odnose na brisanje iz židovske religije, odnosno bilješkama o abjuraciji članova ili njihovu istupanju iz članstva Općine (prilog 2).⁶⁷ Od traženih je evidencija i popisa trebalo napraviti po dvije preslike i poslati ih "u što kraćem roku" u Ministarstvo, a evidencije vratiti općinama. U brzojavu se nadalje ističe da navedeni zahtjev ima "strogo povjerljivo" (*"strettamente riservato"*) obilježje. Time se započelo s postavljanjem temelja organizaciji rasnoga popisa koji još nije bio službeno najavljen. U skladu s navedenim zahtjevom rimske središnjice, riječka uprava policije (*Questura di Fiume*) 2. se kolovoza 1938. obratila Kraljevskom povjerenstvu Javne sigurnosti Opatija (*R. C. di Pubblica Sicurezza Abbazia*) sa zahtjevom da joj se dostave četverostruke preslike spomenutih evidencija i popisa, s napomenom kako je "suvišno napominjati" da zahtjev ima strogo povjerljivo obilježje (prilog 2).⁶⁸ Povjerenstvo je izvijestilo o dostavljanju preslika 7. kolovoza 1938. (prilog 3),⁶⁹ prilično brzo izvršivši traženi zahtjev. Stoga nije jasno zašto je prefektov dopis ministarstvu, kojim obavještava o slanju traženih preslika riječke i opatijske općine, datiran 31. kolovozom 1938., dakle više od mjesec dana nakon što je hitni zahtjev bio upućen iz Rima i nakon već provedenoga rasnog popisa od 22. kolovoza 1938. (prilog 4).⁷⁰ Što se događalo u razdoblju između 7. i 31. kolovoza, kao i što to govori o odnosima između dvaju odjela Ministarstva unutarnjih poslova, policijskoga (DGPS) i onoga tek utemeljenoga za provedbu antižidovske politike, Generalne direkcije za demografiju i rasu (*Ministero dell'Interno La Direzione generale per la Demo-*

⁶⁶ M. SARFATTI, "Il censimento degli ebrei", 369. – 371.

⁶⁷ HR – DARI – 053, A3, dosje 383, 2. kolovoza 1938.

⁶⁸ HR – DARI – 053; A 3, dosje 383, 2. kolovoza 1938.; u spisu koji je Riječka kvestura uputila Povjerenstvu javne sigurnosti u Opatiji da bi ga upoznala sa sadržajem brzojavne ministarske okružnice potkrala se pogreška u navođenju njezina datuma, pa je umjesto datuma 29. srpnja 1938. upisan 19. srpnja 1938.

⁶⁹ HR – DARI – 053, A3, dosje 383, 7. kolovoza 1938.; A. GIRON, "Židovsko pitanje u općini Opatija (od 1938. – 1945.)", 144.

⁷⁰ HR – DARI – 053; A 3, dosje 383, 31. kolovoza 1938.

grafia e la Razza, poznata kao DEMORAZZA)⁷¹ i mogućem rivalitetu ili prepletanju njihovih kompetencija u fazi priprema za provedbu antižidovske politike⁷²; je li ih riječka policijska uprava zadržala kako bi na osnovi njih poduzela dodatne provjere vlastitih izvora obavijesti, možemo samo nagađati.

U prijepisu evidencije židovske populacije od 7. kolovoza 1938.⁷³ navode se imena 103 osobe (prilog 5). Međutim, uključeni su i umrli, kao i oni koji su se s obitelji u vrijeme popisa već odselili ili ispisali iz opatijske općine; navodi se i jedan slučaj brisanja iz evidencije zbog abjuracije. Evidencija je uključivala podatke o doprinosnicima, uglavnom glavarima obitelji; osim brojnoga stanja doprinosnika, utvrđuje i podatke o njihovoj životnoj dobi, bračnome stanju, broju djece, zanimanju i državljanstvu.⁷⁴ Kada se izuzmu umrli i preseljeni, među njima se utvrđuju 73 osobe, od kojih je s prebivalištem u Općini Opatija 71 (97,3%) i Općini Lovran jedna (1,4%); za jednu osobu nedostaje podatak o prebivalištu (1,4%). Nadalje, s obzirom na nedostatnost podataka o članovima njihovih obitelji, ne možemo zaključiti koliko ih je među njima bilo židovske vjere ili onih koji su na bilo koji način bili vezani uz židovsku tradiciju i kulturu; mnogi su podaci nedostajali.⁷⁵ Traženi je prijepis evidencije pokazao da vođenje matičnih podataka o židovskoj populaciji, koje su općine bile zakonski dužne voditi, u Opatiji nije bilo ažurno. Takvo je stanje stvari bilo prisutno i u mnogim drugim talijanskim općinama.⁷⁶ Stoga je, zbog oskudnih,

⁷¹ Generalna direkcija za demografiju i rasu (*La Direzione generale per la demografia e razza, DEMORAZZA*, dalje: Direkcija) nastala je transformacijom Središnjega demografskog ureda (*L'Ufficio demografico centrale*) pri Ministarstvu unutarnjih poslova, o čemu će tisak obavijestiti 18. srpnja 1938.; čin je službeno potvrđen prihvaćanjem Kraljevskog dekreta br. 1531, od 5. rujna 1938. (*R.D.L Trasformazione dell'Ufficio centrale demografico in Direzione generale per la demografia e la razza* n. 1531), objavljeno u službenim novinama "*Gazzetta ufficiale del Regno d'Italia*", br. 230, od 7. listopada 1938. Ured je bio zadužen za provedbu antižidovske politike na čelu s prefektom Antoniom Le Perom, koji će zajedno s ministrom Guidom Buffarinijem Guidijem usmjeravati praksu talijanske antižidovske politike tijekom sljedećih godina do pada fašističkog režima 1943. (M. SARFATTI, *Il censimento*, bilj. 22., 369.; i s t i, "Documenti della legislazione antiebraica. I testi delle leggi", *La Rassegna Mensile di Israel*, 1938: *le leggi contro gli ebrei*, vol. LIV, nn. 1-2 (gennaio – agosto 1988.), Rim, 1988., 68.; R. DE FELICE, *Storia degli ebrei italiani*, 280.).

⁷² O mogućem sukobu njihovih kompetencija u ovoj fazi provedbe antižidovskih progona detaljnije u: M. SARFATTI, *Il censimento*, 369. – 371.

⁷³ HR – DARI – 053; A 3, dosje 383, 7. kolovoza 1938.; Daktilografski dokument na devet stranica donosi o članovima matične podatke te bilješku o mjestu prebivališta, zanimanju, bračnom stanju i broju djece.

⁷⁴ Uključeni su pretežno muškarci s oporezivim prihodom i pravom glasa u vjeroispovjednoj općini, odnosno svi punoljetni članovi sa završenim obaveznim školovanjem; zatim nedoprinosnici s titulom rabina. (M. SARFATTI, *Il censimento*, 372. – 373.)

⁷⁵ Ponegdje nedostaju podaci o državljanstvu i neki matični podaci.

⁷⁶ M. SARFATTI, *Il censimento*, 373.

nepotpunih i nepreciznih podataka o upisanim u evidenciju, nemoguće provesti preciznije analize.

Među njima prevladavaju osobe s talijanskim državljanstvom (28), zatim mađarskim (18); slijede one s njemačkim (5), čehoslovačkim (5), poljskim (4), jugoslavenskim (4), austrijskim (3), palestinskim (1), francuskim (1) i američkim (SAD) (1); za troje je popisanih podatak nepoznat. Više od polovice porijeklom ih je s područja aškenaske židovske tradicije, odnosno zemalja srednje i istočne Europe; među njima je očit prevladavajući udio mađarskoga židovstva. Mađarsko je porijeklo Židova (prema mjestu rođenja) također vrlo zastupljeno i kod talijanskih državljana. Zaključno se može utvrditi da su utvrđeni pripadnici opatijske vjeroispovjedne općine početkom kolovoza 1938. pretežno stranci i da će ta situacija, kao što je već istaknuto, u novim okolnostima uvjetovanim usvajanjem odredaba antisemitskoga zakonodavstva, pridonijeti drastičnoj promjeni njihova pravnoga i društvenoga položaja u Opatiji (prilog 1a).

Prilog 1a

(Uzorak čine 73 evidentirane osobe s prebivalištem u općinama Opatiji i Lovranu)

Tablica 1

Židovska općina Opatija VIII./1938.

Glavari prema strukturi državljanstva		
	apsolutna vrijednost	%
1. talijansko	28	38,4
2. mađarsko	18	24,7
3. njemačko	5	6,8
4. poljsko	4	5,5
5. čehoslovačko	5	6,8
6. jugoslavensko (SHS)	4	5,5
7. austrijsko	3	4,1
8. američko (SAD)	1	1,4
9. francusko	1	1,4
10. palestinsko	1	1,4
11. nepoznato	3	4,1
U K U P N O:	73	100

Analizom podataka o profesionalnom sastavu i zastupljenosti u gospodarskim djelatnostima mogu se djelomično utvrditi obilježja društveno-ekonomske strukture navedene populacije. Najveći se dio radno aktivne populacije bavio trgovinom, tradicionalnim zanimanjem (20), zatim turističkom djelatnošću, kao hotelijeri – vlasnici ili direktori hotela i sanatorija (17). Među slobodnim zanimanjima prevladavaju liječnici (7); slabije su zastupljeni obrtnici (5), činovnici (2), radnici (2); potpuno izostaju zaposleni u agraru. Onih koji su navedeni kao privatnici i posjednici (*“privato”*, *“posidente”*), ukupno je 14, međutim ne doznajemo ništa o izvorima njihovih prihoda; za jednu je osobu podatak nepoznat. Iako podaci ne dopuštaju iscrpnije analize, čini se vjerojatnim da su opatijski Židovi izborom svojih gospodarskih djelatnosti znatno sudjelovali u turističkoj ponudi grada krajem tridesetih godina XX. st.

Prilog 1b

Tablica 2

Židovska općina Opatija VIII./1938.

Glavari prema profesionalnoj i gospodarskoj strukturi

	apsolutna vrijednost	%
1. trgovci	20	27, 4
2. hotelijeri	17	23, 2
3. slobodna zanimanja (liječnici)	7	9,6
4. obrtnici	5	6,9
5. činovnici (računovodstvo)	2	2,7
6. radnici (konobari)	2	2,7
6. restorateri	1	1,4
7. prosvjetni radnici	1	1,4
8. kult (rabin, kantor)	2	2,7
9. turizam (?)	1	1, 4
10. privatnici, posjednici	14	19, 2
11. nepoznato	1	1, 4
U K U P N O:	73	100

Zaključno se može prihvatiti tvrdnja da je navedeni događaj s evidencijama židovskih općina poslužio DGPS-u dobavljanju neophodnih obavijesti za sljedeću “svakodnevnu” represivnu i proganjalačku aktivnost, odnosno pokretanju procesa

prilagodbe perifernoga državnog aparata novoj "zadaći" fašističke Italije.⁷⁷ Prvi je čin te represivne i proganjalačke aktivnosti bio poduzet pripremom i provedbom rasnoga popisa Židova 22. kolovoza 1938.

Prilog 2 (HR – DARI – 053, A3, dosje 383, 2. kolovoza 1938.)

19481 Gab. 2 Agosto 8 XVI.

Comunità ebraiche - Registri di popolazione.

Riservatissima Urgente

Al Signor Commissario di P.S.

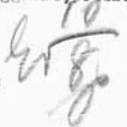
A b b a g i a

Con telegramma N.28450/442 del 19 luglio u.s., il Superiore Ministero ha disposto:

" Pregaci farsi dare in visione dai Capi delle comunità ebraiche esistenti nelle seguenti città registri della popolazione ebraica prescritti dall'art. 2 del R.D. 19 novembre 1931 N.1561 nonché elenchi aggiornati delle dichiarazioni di cui all'art.5 del R.D. 30 ottobre 1930 N.1731 concernente la cancellazione dalla religione israelitica prescritta dall'art.3 del R.D. 19 novembre 1931 N.1561. Dei registri et elenchi cui sopra dovrà essere trasmessa nel più breve tempo possibile duplice copia Ministero:Abbagia

È superfluo raccomandare che richiesta di cui sopra ha carattere strettamente riservato. Registri et elenchi fattene le chieste duplice copie dovranno essere subito restituiti alle Comunità."

Vi prego provvedere a termini del suesposto telegramma ministeriale, trasmettend^o in quadruplica copia con la maggiore possibile sollecitudine, gli elenchi richiesti.

Il Questore 

⁷⁷ M. SARFATTI, Il censimento, 373.

Prilog 3 (HR – DARI – 053, A3, dosje 383, 7. kolovoza 1938.)

ABBZIA



N. 02016 Gab. Abbazia, li 7 Agosto 1938=XVI

R.N.19481 del 2 andante

~~Oggetto: Comunita' ebraica di Abbazia =Registro di po-~~
~~polazione.~~

[Handwritten signature]

Ill/mo Sig. Questore
Fiume

Trasmetto, in quadruplica copia, il registro della popolazione ebraica della Comunita' di Abbazia, richiesto con la nota a margine.

Dal registro si rileva che la suddita ungherese Goldmann Gisella in data 7/10/1934 venne cancellata dal registro stesso per abiura.

Non risulta che vi siano state qui altre abiure.

IL COMMISSARIO DI P.S.

[Handwritten signature]

Prilog 4 (HR – DARI – 053; A 3, dosje 383, 31. kolovoza 1938.)

N.19585/Gab.

31 Agosto 38 XVI.

Riservata R^{accomandata}

Comunità ebraica - Registri di popolazione.

Onorevole

6. Ministero dell'Interno - Direzione Generale della P.S.
Divisione Affari Generali e Riservati Sez.III.

R O M A.

Con riferimento al telegramma N.28450/442 del 29 luglio u.s. prego trasmettere, in duplice esemplare, a codesto On.le Ministero le chieste copie dei Registri della popolazione ebraica e degli elenchi aggiornati delle dichiarazioni di abiura per i Comuni di Fiume e Abbazia.

Per quanto concerne il Comune di Abbazia, faccio presente che dal Registro di quella Comunità Israelitica risulta cancellata per abiura, in data 7 ottobre 1934 la suddita ungherese Goldmann Gisella.

Successivamente, non sono stati colà denunziati altri casi di abiura.

 Il Prefetto

Prilog 5 (HR – DARI – 053; A 3, dosje 383, 7. kolovoza 1938.)

- 1) BRODSZKY Oscarre nato Győr Ungheria il 27/12/1895, residente Abbazia
regionale, celibe.
- 2) Buchler Leopoldo nato Babcsa(Ungheria) il 15/9/1881 commerciante, ammogliato,
cittadino italiano. con una figlia
- 3) Breiner Goffredo nato Glaidenberg il 25/4/1885, cittadino italiano, direttore di albergo, abitante Abbazia, coniugato. con due figlie
- 4) Breiner Antonia nata a Neuhaus il 13/6/1883 cittadina italiana, residente
Aprinno, consalvaguedova. MORTA
- 5) Breiner Nina nata a Glaidenberg il 6/6/1881, cittadina italiana, residente
Aprinno, direttrice albergo, nubile. TRASFERITA A POLA.
- 6) Barkani Nicola nato a Budapest il 27/3/1890, cittadino ungherese, residen-
te Abbazia, commerciante, ammogliato.
- 7) Berkovics Maria nata Nagyberkaba il 7/6/1865, ungherese, residente Abbazia
commerciante, vedova. TRASFERITA A BUDAPEST
- 8) Drucker Sigismondo nato a Chrenoff il 31/8/1880, ceco-slavo, residente /
Abbazia, commerciante, ammogliato. TRASFERITOSI IN CECOSLOVACCHIA. Ammogliato
con due figli e una figlia
- 9) Erenyi Bela nato a Nagy-Varad il 22/6/1872, ungherese, abitante in Aprinno
albergatore ammogliato. MORTO Ha una figlia
- 10) Engelst H. giote liere, TRASFERITO A FIUME
- 11) Eller Ivan nato a Budakossi il 2/7/1893, ungherese, residente a Laurana,
commerciant, ammogliato. TRASFERITOSI ALLA COMUNITA DI FIUME Ha un figlio
- 12) Farkas Celomanne nato Nagy-Varad citt.ital., residente a
Laurana, albergatore, ammogliato. TRASFERITOSI IN UNGERIA.
- 13) Fischhof Maurizio nato Sinonyi 12/8/1891, austriaco, residente Abbazia, tape-
pezziere, ammogliato.

Sanja Simper

A Tribute to the Demography of the Jewish Community in Opatija

Summary

Based on the relevant historical literature and archival sources, particular demographic features of the Liburnian Jewish community, with the seat of the religious community in Opatija (Comunità ebraica di Abbazia), are identified here. The target period is between the forming of the community at the end of the 19th century and the preparations for the implementation of the fascistic race-based list of foreign and Italian Jews in the early August days of 1938; thereby, in the Kingdom of Italy, the foundations for the anti-Semitic "Rules for the Protection of the Italian Race" to be implemented were set. In the 1930s, among the Italian religious communities, the community in Opatija belonged – in the absolute sense – to the smallest ones, whilst its population density in Opatija considerably exceeded not only the national average, but also the average of the towns and cities with the oldest and most numerous Jewish communities. The data presented may serve as the starting point for the valuation of the demographic and the social-economic structure, as well as the effects of the fascistic and Nazi anti-Semitic persecution (1938-1945), due to which the local Jewish religious community had ceased to operate, not to be renewed during the post-war period. The research may furthermore contribute to the identification of various internal dynamics aspects relating to the development of the modern Jewish community and its influence on the social community as a whole.

Keywords: demography of the Jews; anti-Semitism; fascism; 19th century; 20th century; Abbazia / Opatija; Croatia

Sanja Simper

Contributo alla demografia della Comunità ebraica di Abbazia*Riassunto*

Nell'articolo si stabiliscono alcune caratteristiche demografiche della comunità ebraica liburnica, in base alla rilevante letteratura storica ed alle fonti archiviali, la quale aveva la sua sede ad Abbazia (Comunità ebraica di Abbazia). I dati presentati si riferiscono al periodo dalla costituzione della comunità verso la fine dell'Ottocento fino alla preparazione per la realizzazione del censimento razziale fascista degli ebrei, verso l'inizio d'agosto 1938, con il quale sono state poste nel Regno d'Italia le basi per l'applicazione della normativa antiebraica "Provvedimenti per la difesa della razza". Negli anni trenta del Novecento, tra le comunità ebraiche italiane, quella di Abbazia era, nel modo assoluto, tra quelle più piccole, mentre per la densità della sua popolazione al Comune di Abbazia, superava di molte volte, la media nazionale, come pure quelle delle città con le più grandi e più antiche comunità ebraiche. I dati presentati sono il punto di partenza per la valutazione della struttura demografica e socioeconomica, nonché dell'effetto delle persecuzioni antiebraiche fasciste e naziste (1938-1943), con la conseguente cessazione dell'attività della locale comunità ebraica e la quale, di conseguenza, nel periodo postbellico, non sarà più rinnovata. Inoltre, la ricerca può contribuire alla scoperta dei vari aspetti dello sviluppo della dinamica interna della comunità ebraica nei tempi attuali e del suo impatto sulla comunità maggioritaria.

Parole chiave: *demografia ebraica, antisemitismo, fascismo, Ottocento, Novecento, Abbazia/Opatija, Croazia*